

Dorota Kaczorkiewicz

ORCID: 0000-0002-9111-5406

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

WIKTYMIZACJA WTÓRNA W POSTĘPOWANIU PRZYGOTOWAWCZYM

Streszczenie

Pokrzywdzony może być poddany wiktymizacji poprzez prowadzenie z jego udziałem postępowania karnego. W efekcie nowelizacji przepisów prawa karnego procesowego, w tym ich dostosowywania do dyrektywy unijnej, coraz bardziej chronione są prawa pokrzywdzonego, m.in. do prywatności czy informacji.

Słowa kluczowe: postępowanie przygotowawcze, wiktymizacja, pokrzywdzony

1. Wiktymizacja wtórna – pojęcie

Poprzez wiktymizację wtórną rozumie się negatywne przeżycia ofiary przestępstwa będące skutkiem jej kontaktów z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości. Wiktymizacja wtórna w powyższym rozumieniu może mieć miejsce jedynie wówczas, gdy dojdzie do wszczęcia postępowania karnego i uczestniczenia w nim ofiary przestępstwa¹. Negatywne doznania ofiary przestępstwa mogą wiązać się także z innymi sytuacjami, w tym z krzywdzącymi reakcjami społecznymi².

2. Pokrzywdzony w postępowaniu karnym

W przepisach normujących postępowanie karne nie występuje pojęcie ofiary przestępstwa, lecz pokrzywdzonego. Stosownie do art. 49 Kodeksu postępowania karnego pokrzywdzonym jest podmiot, w tym osoba fizyczna, której dobro prawne

¹ M. Kuć, *Wiktymologia*, Warszawa 2010, s. 98 i przywołana tam E. Bienkowska, *Zjawisko wiktymizacji wtórnej. Pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii” 2007-2008, t. XXIX-XXX, s. 67.

² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 434.

zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo³. W sprawach przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, które dominują w prawie karnym, gdy przestępstwem naruszone jest dobro określonej osoby, ustawodawca uczynił ofiarę przestępstwa uczestnikiem postępowania przygotowawczego. Przepis art. 299 § 1 kpk stanowi, że pokrzywdzony jest stroną w postępowaniu przygotowawczym. Zgodnie z art. 297 § 1 pkt 4 kpk w postępowaniu przygotowawczym dąży się do ustalenia osób pokrzywdzonych, aby postępowanie mogło być prowadzone z ich udziałem. Po stwierdzeniu, że dana osoba spełnia przesłanki uznania jej za pokrzywdzoną, staje się ona podmiotem określonych czynności postępowania przygotowawczego. Dopiero w postępowaniu sądowym, a więc po zamknięciu postępowania przygotowawczego i po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu, pokrzywdzony traci status strony i nabywa prawo do działania w charakterze strony, którego realizacja odbywa się poprzez złożenie oświadczenia stosownie do art. 54 i art. 55 kpk.

Reasumując, pokrzywdzony występuje w postępowaniu przygotowawczym jako uczestnik tego postępowania z racji tego, że jest ofiarą przestępstwa, w związku z którym toczy się dane postępowanie.

Wiktyimizacji wtórnej związanej z postępowaniem karnym sprzyja cel tego postępowania, jakim jest wykrycie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa, określony w art. 2 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego. Wprawdzie poszanowanie godności pokrzywdzonego również jest celem postępowania karnego, ale ujętym dopiero na trzeciej pozycji – art. 2 § 1 pkt 3 kpk Podstawowym, głównym zadaniem postępowania karnego pozostaje rozpoznanie kwestii odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Podporządkowane są temu celowi wszystkie regulacje i instytucje prawa karnego procesowego. Organy postępowania karnego mają obowiązek rzetelnego prowadzenia procesu karnego i niezależnie od woli stron dążenia do realizacji zasady prawdy⁴. W związku z głównym celem procesu karnego ofiara przestępstwa może zostać potraktowana w postępowaniu karnym instrumentalnie, to jest jako źródło informacji o przestępstwie i źródło dowodowe⁵.

³ Na różnice w zakresie pojęć ofiara przestępstwa a pokrzywdzony zwraca uwagę J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 427-428.

⁴ Wśród praktyków pojawiały się głosy, aby zrezygnować z obowiązku dążenia do wyjaśnienia w procesie karnym prawdy, na co wskazuje na podstawie analizy ankiet P. Hofmański, *Zmiany w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów sędziów i prokuratorów*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 1, s. 5-6.

⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 436; C. Kulesza, *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle ustawodawstwa i praktyki wybranych krajów zachodnich*, Białystok 1995, s. 40.

Zakłada się, że ofiary przestępstw powinny być chronione przed wtórną i ponowną wiktyimizacją, przed zastraszaniem oraz odwetem, powinny otrzymać odpowiednie wsparcie ułatwiające odzyskanie równowagi oraz uzyskać należyty dostęp do wymiaru sprawiedliwości i taki cel powinien przyswieceć ustawodawcy przy tworzeniu norm prawa karnego procesowego⁶.

Warto przy tym zauważyć, że osoba występująca jako pokrzywdzony może nim nie być w rzeczywistości, a nawet może fałszywie oskarżać. W związku z tym organy ścigania powinny zmierzać do ustalenia także tej kwestii. Nie należy *a priori* zakładać, że zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa czy zeznania złożone w charakterze pokrzywdzonego zawsze są zgodne z prawdą. Każdy pokrzywdzony winien spodziewać się działań ukierunkowanych na tę okoliczność. Jednak istotne jest to, aby były one dokonywane w odpowiedni sposób, który nie narusza praw takiej osoby.

Udział pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może powodować u niego niekorzystne przeżycia, takie jak stres, lęk, niepewność czy świadomość utraty czasu i konieczności powrotu do traumatycznych wspomnień. Określone niedogodności wiążą się z czynnościami postępowania karnego, poczynając od wszczęcia postępowania przygotowawczego.

3. Wszczęcie postępowania przygotowawczego

Postępowanie karne odpowiada określonej modelowi kształtowanemu przez zasady procesu karnego, w tym zasadę legalizmu nakazującą organom ścigania wszczęcie postępowania przygotowawczego oraz inicjowanie postępowania jurysdykcyjnego w sprawach o przestępstwa publicznoskargowe⁷. Postępowanie przygotowawcze powinno być wszczynane i prowadzone przez organy ścigania niezależnie od czyjegokolwiek stanowiska i woli, co odpowiada dyrektywie inkwizycyjności⁸. Organ postępowania przy zaistnieniu określonego stanu faktycznego jest zobowiązany do podjęcia działań nakazanych przepisami prawa. W szczególności, organ postępowania przygotowawczego jest zobowiązany do wszczęcia postępowania

⁶ Pkt 9 Preambuly Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2012 r. – *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpienie decyzji ramowej Rady 2001/220/WsSW*, Dz.U.UE.L.2012.315.57 z dnia 14.11.2012.

⁷ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, red. J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Z. Gostyński, Warszawa 2003, s. 249-250.

⁸ Wyrok TK z dnia 17 lutego 2004 r. SK 39/02, „Prokuratura i Prawo” dodatek Orzecznictwo SN, SA, NSA i TK nr 5 z 2004, poz. 41.

przygotowawczego w razie istnienia tzw. faktycznej podstawy wszczęcia postępowania. Informacja o popełnionym przestępstwie pochodzić może z różnych źródeł, w tym z zawiadomienia o przestępstwie. Ofiary mogą jednak zrezygnować z informowania organów ścigania o przestępstwie. Pomimo to, organ ścigania jest zobowiązany do wszczęcia postępowania, jeśli uzyska wiarygodną informację o popełnieniu przestępstwa zarówno z zawiadomienia o przestępstwie, jak również z innych źródeł, w tym działań własnych. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa pozostaje jednak głównym źródłem informacji o nim i najczęściej składane jest przez ofiary przestępstwa⁹. Ze złożeniem zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa wiązać się mogą dla ofiary określone problemy. Pierwszy jest wynikiem wielości organów ścigania, w kompetencji których leży ściganie przestępstw¹⁰. Właściwość organów postępowania przygotowawczego, poza nielicznymi przypadkami np. z art. 328 kpk¹¹, normowana jest w przepisach ustaw ustrojowych, a nawet aktów niższej rangi. Kształtują one ich strukturę organizacyjną, a często także zakres działania¹². Często akty te mają charakter wewnętrzny, gdyż obowiązują jedynie dany organ i przybierają postać regulaminów czy statutów. Zabieg taki zapewnia elastyczność w określaniu organu właściwego do prowadzenia postępowania. Ułatwia dokonywanie zmian i realizowanie określonej polityki państwa w odpowiedzi na zmieniającą się rzeczywistość. Powyższe nabiera szczególnego znaczenia w momencie wszczynania postępowania przygotowawczego, gdy organ dysponuje jedynie danymi uzasadniającymi podejrzenie popełnienia przestępstwa, a okoliczności będą dopiero wyjaśniane. Przy niewielkiej początkowo ilości informacji trudne jest jednoznaczne określenie kwalifikacji przestępstwa, osoby sprawcy, miejsca popełnienia i innych okoliczności niezbędnych dla ustalenia, który organ jest właściwy w sprawie. Znamienne jest, że Kodeks postępowania karnego nie posługuje się pojęciem „właściwość” przy normowaniu zagadnień związanych z organami postępowania przygotowawczego, w tym nie odsyła do przepisów dotyczących właściwości sądów, które regulują postępowanie w razie stwierdzenia niewłaściwości, a także skutków działania przez niewłaściwy sąd. Gdyby właściwość organów postępowania przygotowawczego była normowana w taki sam sposób jak właściwość sądu, wówczas problematyczne byłoby wszczęcie

⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...* op. cit., s. 434-435.

¹⁰ *Prawniczy słownik wyrazów trudnych*, red. J. Boć, Wrocław 2005, s. 235; *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznicek, Warszawa 2007, s. 313.

¹¹ O częściowej regulacji właściwości organów postępowania przygotowawczego w k.p.k. *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Z. Świda, J. Ponikowski, R. Ponikowski, W. Posnow, J. Skorupka, Warszawa 2012, s. 121.

¹² M. Liwo, *Status służb mundurowych i funkcjonariuszy w nich zatrudnionych*, Warszawa 2013, s. 102-103.

postępowania przygotowawczego ze względu na trudność w ustaleniu organu do tego kompetentnego. Szybka reakcja organów postępowania przygotowawczego na popełnione przestępstwa, w szczególności niezwłoczne zabezpieczanie dowodów, wymaga niezbyt sztywnego regulowania właściwości organów postępowania przygotowawczego, tak aby każdy organ mógł wykonywać czynności postępowania w początkowym etapie postępowania karnego. Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego prokurator wszczyna i prowadzi śledztwo¹³, a Policja ma uprawnienie do prowadzenia czynności procesowych w niezbędnym zakresie w sprawach, dla których właściwe jest śledztwo, gdy zachodzi wypadek niecierpiący zwłoki z art. 308 kpk oraz może prowadzić powierzone jej przez prokuratora śledztwo w całości, w określonym zakresie albo w zakresie poszczególnych czynności, co uzasadniają posiadane przez nią środki i umiejętności techniczne¹⁴. Rozwiązanie takie ma także zastosowanie do innych organów dochodzenia na podstawie art. 312 kpk w odniesieniu do spraw, w których są one kompetentne.

Dla pokrzywdzonego ważne jest, aby mógł on w siedzibie dowolnego organu postępowania karnego poinformować o popełnieniu przestępstwa, bez zastanawiania się, czy jest to organ, który ma kompetencję do prowadzenia postępowania w jego sprawie. W przeciwnym razie, zniechęcając się potrzebą poznania zakresu właściwości organów i udawania się do odpowiedniego, także odległego, mógłby on zaniechać realizacji prawa do zawiadomienia o popełnionym przestępstwie. Nie powinno się zatem komplikować kwestii związanych z organem uprawnionym do wszczęcia i prowadzenia postępowania przygotowawczego, gdyż mogłoby to zniechęcić świadków do ujawniania przestępstw. W związku z tym, stosownie do art. 304 § 1 kpk o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu zawiadamia się prokuratora lub Policję. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, co do którego obowiązkowe jest prowadzenie śledztwa przez prokuratora, Policja przekazuje niezwłocznie prokuratorowi wraz z zebrany materiał zgodny z art. 304 § 3 kpk. W świetle takiej regulacji zawiadamiający nie powinien mieć dylematu z wyborem podmiotu zawiadamianego o popełnieniu przestępstwa. Zawiadamiający może bowiem udać się do prokuratora lub na Policję, które to organy są utożsamiane w społeczeństwie z organami ścigania i powszechnie znane. Gdyby okazało się, że

¹³ Takie rozwiązanie oceniono pozytywnie, A. Kiełtyka, *Przemiany śledztwa w polskim procesie karnym*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej*, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, M. Drogoń, W. Organiściak, Kraków 2009, a także negatywnie S. Waltoś, *Kilka słów o polskim modelu postępowania przygotowawczego*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009, s. 285.

¹⁴ J. Tylman, *Zmiany w modelu postępowania przygotowawczego*, [w:] *Skargowy model procesu karnego, Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński, Warszawa 2008, s. 392-393.

ze względu na formę postępowania przygotowawczego Policja jest niewłaściwa, przekaze ona zawiadomienie prokuratorowi. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przyjmowane jest przez prokuratora i Policję niezależnie od właściwości miejscowej¹⁵.

Możliwość zidentyfikowania osoby zawiadamiającej jest wyznacznikiem zakwalifikowania informacji o popełnieniu przestępstwa do zawiadomień, o których stanowi art. 304 i 307 kpk¹⁶. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa przybrać może postać ustną bądź pisemną – art. 116 kpk. Z przyjęcia ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa połączonego z przesłuchaniem osoby zawiadamiającej sporządzany jest protokół. W protokole nie zamieszcza się danych zawiadamiającego dotyczących miejsca zamieszkania i miejsca pracy, a także numeru telefonu, telefaksu, adresu poczty elektronicznej, lecz są one w aneksie do protokołu, który przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie, o czym stanowi art. 304 § 1 w zw. z art. 148a § 1 kpk. Zawiadomienie pisemne powinno odpowiadać ogólnym warunkom pisma procesowego, to jest zawierać oznaczenie organu, do którego jest kierowane; oznaczenie oraz adres wnoszącego pismo, datę i podpis składającego pismo, a jako pierwsze pismo w sprawie, także numer telefonu, telefaksu, adresu poczty elektronicznej lub oświadczenie o ich nieposiadaniu. Z art. 119 § 1 kpk wynika także, że wnoszący pismo powinien zawrzeć w nim treść wniosku lub oświadczenia, w razie potrzeby z uzasadnieniem. W przypadku zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa nie jest wymagane opisanie przestępnego zachowania w sposób odpowiadający przepisom prawa karnego oraz wskazanie kwalifikacji prawnej, to jest artykułu Kodeksu karnego czy innego aktu, w którym przewidziana jest odpowiedzialność karna za dane zachowanie. Prawnokarnej oceny, w tym kwalifikacji danego zachowania, dokonuje bowiem organ postępowania przygotowawczego. Wystarczy, że zawiadamiający dysponując ogólną wiedzą, opisz zachowanie, co do którego jest przekonany, że stanowi ono przestępstwo¹⁷. Dodatkowo, zawiadomienie składane przez pokrzywdzonego o przestępstwie przeciwko wolności seksualnej z art. 197-199 Kodeksu karnego powinno się ograniczyć do wskazania najważniejszych faktów i dowodów,

¹⁵ § 4 ust. 1 *Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów*, Dz. Urz. KGP 2017.59, § 19 ust. 1 *Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury*, Dz.U. 2017, poz. 1206, ze zm.

¹⁶ K. Dudka, *Anonim a wszczęcie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 4, s. 55-56.

¹⁷ J. Łupiński, *Spoleczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1, s. 132.

o czym stanowi art. 185c § 1 kpk. Adekwatnie do rozwiązania zastosowanego przy protokole z przyjęcia ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, zgodnie z art. 148a § 3 kpk zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa zawierające dane dotyczące miejsca zamieszkania, miejsca pracy, numeru telefonu, telefaksu i adresu poczty elektronicznej pokrzywdzonego, przechowuje się w załączniku adresowym do akt sprawy w uwierzytelnionej kopii sporządzonej w sposób uniemożliwiający zapoznanie się z tymi danymi, do wiadomości organu prowadzącego postępowanie. W celu uniknięcia konieczności sporządzania kopii takiego zawiadomienia, lepszym rozwiązaniem wydaje się wprowadzenie regulacji, zgodnie z którą dane z art. 119 § 1 pkt 2 kpk powinny zostać zamieszczone w załączniku do pisma procesowego. Obecnie nie jest wymagane zastrzeżenie przez zawiadamiającego swoich danych do wyłącznej wiadomości organu, o czym była mowa w uchylonym art. 191 § 3 kpk, gdyż z mocy art. 148a § 3 kpk dane te zawsze podlegają ochronie. Treść art. 156a kpk wskazuje na dążenie ustawodawcy do tego, aby dane świadka, w tym pokrzywdzonego, znane były wyłącznie organom państwowym i samorządowym, a nie uczestnikom postępowania karnego, w tym oskarżonemu. Dane czy oryginały dokumentów znajdujące się w załączniku adresowym udostępnia się wyłącznie podmiotom publicznym, a wyjątkowo innym instytucjom czy osobom na ich wniosek, jeśli przemawia za tym ich ważny interes. W ten sposób ofiara przestępstwa chroniona jest przed ujawnianiem danych w zakresie niemającym znaczenia dla realizacji zasady prawdy, przez co zachowana pozostaje jej prywatność, a także chronione jest jej bezpieczeństwo. W efekcie, zmniejszeniu ulega stopień wiktymizacji ofiary przestępstwa wynikający z prowadzonego postępowania karnego. Wprowadzenie powyższych rozwiązań do Kodeksu postępowania karnego stanowi przejaw realizacji prawa do prywatności z art. 21 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. – Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpienie decyzji ramowej Rady 2001/220/WSiSW¹⁸.

4. Czynności postępowania przygotowawczego

Przyjmuje się, że postępowanie przedsądowe (przygotowawcze) realizuje funkcję gromadzenia dowodów dla sądu, a także funkcję informacyjną pozwalającą podjąć decyzję w przedmiocie wniesienia aktu oskarżenia. Wyróżnia się dwa modele postępowania przygotowawczego, to jest taki, w którym postępowanie ma dać

¹⁸ Dz.U.UE.L.2012.315.57 z dnia 2012.11.14.

odpowieź na najbardziej istotne pytania: czy popełniono przestępstwo i kto jest jego sprawcą, nie wymagający rozbudowanego katalogu gwarancji procesowych, służący oskarżycielowi oraz taki, w którym postępowanie przedsądowe służy także sądowi poprzez zgromadzenie dowodów, które mogą stanowić istotny element podstawy faktycznej wyroku i być ujawnione na rozprawie. W tym ostatnim, znacznie wzrasta rola postępowania przygotowawczego i dokonywanych w jego trakcie czynności, co wymusza stworzenie rozbudowanego katalogu gwarancji procesowych¹⁹.

Zarówno w jednym, jak i drugim modelu postępowania przygotowawczego, pokrzywdzony stanowi istotne źródło informacji, to jest źródło osobowe z racji składanych zeznań, a przy niektórych przestępstwach także źródło rzeczowe, gdy w grę wchodzi oględziny jego ciała²⁰. Ponadto należące do niego rzeczy mogą zostać poddane oględzinom czy odebraniu, a także podlegać przeszukaniu.

Pokrzywdzony może zostać przesłuchany w momencie złożenia ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, a także na wezwanie przy pisemnym zawiadomieniu o popełnieniu przestępstwa, gdy dane zawarte w zawiadomieniu wymagają uzupełnienia, na co wskazuje art. 307 § 1 i 3 kpk. Niezależnie od tego, pokrzywdzonego można przesłuchać jako świadka w toku postępowania przygotowawczego. Z zastrzeżeniem z art. 315a kpk, z którego wynika, iż jeżeli przesłuchanie pokrzywdzonego nie jest niezbędne do dokonania ustaleń faktycznych, można odstąpić od jego przesłuchania w charakterze świadka, chyba że zażąda on przesłuchania, a nie był jeszcze przesłuchiwany. Przesłuchanie pokrzywdzonego na jego żądanie wypełnia postanowienia art. 10 wskazanej wyżej dyrektywy, który formułuje prawo pokrzywdzonego do bycia wysłuchanym. Odstąpienie od przesłuchania pokrzywdzonego jako świadka przez organy postępowania przygotowawczego, poza ekonomią takiego rozwiązania, stanowi kolejny przejaw dbałości o zapobiegnięcie wiktyimizacji wtórnej²¹. Jednakże, rezygnacja z dowodu z zeznań pokrzywdzonego będzie możliwa tylko wówczas, gdy nie jest on świadkiem zdarzenia, i bez jego zeznań będzie można odtworzyć jego przebieg, a także gdy osoba pokrzywdzonego nie jest przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa. W sytuacji, gdy pokrzywdzony jest władny wyrazić wolę ścigania

¹⁹ A. Lach, *Spór o model postępowania przygotowawczego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, zeszyt specjalny (4), s. 51.

²⁰ O dowodowej roli pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: B. Gronowska, *Pokrzywdzony przestępstwem i jego rola w przygotowawczym postępowaniu karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, z. 4, s. 136-137.

²¹ Postulat takiego rozwiązania proponował P. Czarnecki, *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2019, z. 105, s. 38.

sprawcy przestępstwa, nie ma uzasadnienia odstępowanie od przesłuchiwanie go w charakterze świadka. W związku z tym, instytucji z art. 315a kpk nie stosuje się przy składaniu przez pokrzywdzonego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, a także wniosku o ściganie²².

W szczególnie sposób ustawodawca traktuje pokrzywdzonego poprzez wprowadzenie w prawie karnym procesowym przesłanek warunkujących przesłuchanie pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, o czym stanowi art. 185a § 1, art. 185c § 1a, art. 185b § 1 kpk²³. Jak również, poprzez te przepisy kpk, w których przewidziano specjalne regulacje dotyczące formy przesłuchania świadka w określonych sytuacjach, to jest przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie czynności na odległość (art. 177 § 1a kpk), przesłuchanie świadka w miejscu jego pobytu (art. 177 § 2 kpk), przesłuchanie świadka anonimowego z zachowaniem w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie jego tożsamości (art. 184 kpk)²⁴, przesłuchanie małoletniego świadka na posiedzeniu poza siedzibą sądu czy przy użyciu urządzeń technicznych (art. 185a § 2, art. 185c § 2, art. 185b § 2 kpk). Ustawodawca dostosowuje w nich metody przesłuchania do sytuacji, w jakiej znajduje się świadek, przez co zapewnia mu realizację jego praw. Minimalizuje się także powtórna wiktyimizacja pokrzywdzonego poprzez eliminowanie konieczności stawienia się w siedzibie organu, czy poprzez przesłuchanie małoletniego z zapewnieniem odpowiednich dla jego wieku warunków.

W ostatnim czasie ustawodawca jedynie zmodyfikował wprowadzone w 2003, 2005 i 2014 roku rozwiązania w zakresie przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych i świadków, a także osób powyżej 15 roku życia w zakresie przestępstw z art. 197-199 kk²⁵. Wnosić z tego można, że przewidziane tymi przepisami metody przesłuchania oraz ograniczenia w przesłuchiwanie spełniły oczekiwania²⁶. Dostrzega się jednak potrzebę zmian niwelujących niedoskonałości, w tym nadużywanej możliwości ponownego przesłuchania pokrzywdzonego na żądanie

²² *Kodeks postępowania karnego*, Tom I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Lex/el 2020.

²³ Na ochronę małoletniego poprzez jego jednokrotne przesłuchanie wskazuje m.in. K. Osiak, *Prawa i obowiązki pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2016, vol. 15, nr 4.

²⁴ Instytucja świadka anonimowego nie ma jednak zastosowania do pokrzywdzonego występującego w charakterze świadka.

²⁵ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2019, poz. 1694.

²⁶ Na korzyści związane z wprowadzeniem przepisów art. 185a i 185b k.p.k. wskazuje A. Łakomy, *Przesłuchanie małoletniego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Ius Novum” 2016, z. 1, s. 47.

oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania²⁷. Niezmienne wiktyimizacji wtórej przeciwstawiają się zakazy dowodowe, w szczególności prawo odmowy zeznań normowane art. 182 kpk. Chronią one pokrzywdzonego występującego w roli świadka przed sytuacją konfliktową, trudną, przed rozterkami i naruszeniem uczyć jego i osób mu najbliższych²⁸. Zakaz z art. 183 kpk, który przewiduje możliwość uchylenia się przez świadka od udzielenia odpowiedzi na pytanie, jeżeli jej udzielenie mogłoby narazić przesłuchiwanego na odpowiedzialność, także zmniejsza obawy związane z przesłuchaniem i chroni świadka przed pociągnięciem do odpowiedzialności.

W odniesieniu do pozostałych czynności dowodowych warto odnotować jest to, że stosownie do art. 192 kpk jedynie wówczas, gdy karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego, nie może on sprzeciwić się oględzinom i badaniom niepołączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym, chyba że odmówił zeznań bądź został od ich złożenia zwolniony. W pozostałych przypadkach, jedynie za zgodą świadka można go poddać oględzinom ciała i badaniu lekarskiemu lub psychologicznemu. Gdyby istniała wątpliwość, co do stanu psychicznego świadka, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie go z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, czemu świadek nie może się sprzeciwić, poza sytuacją z art. 182 § 1 i 2 oraz art. 185 kpk. W stosunku do pokrzywdzonego nie są zatem dozwolone badania psychiatryczne, w tym poprzez umieszczenie w zamkniętym zakładzie leczniczym ani inne badania połączone z naruszeniem integralności ciała. Na pozostałe badania wymagana jest zgodna pokrzywdzonego, za wyjątkiem sytuacji, gdy karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego oraz poza przesłuchaniem go z udziałem lekarza, podczas której to czynności nie przeprowadza się bezpośrednich badań pokrzywdzonego. Dopuszczony jest udział psychologa podczas przesłuchania świadka, który na podstawie spostrzeżeń dokonanych podczas tej czynności wyda opinię. Gdyby jednak świadek zgodził się na badania psychologiczne, powołany w sprawie biegły psycholog nie powinien poprzestać na udziale w przesłuchaniu świadka, lecz winien dokonać badań wymaganych przy wydawaniu opinii²⁹.

²⁷ A. Malarewicz-Jakubów, Z. Kroczeek-Sawicka, *Wybrane prawne aspekty przesłuchania małoletniego w charakterze świadka w postępowaniu karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, z. 39, s. 92; D. Karczmarska, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1, s. 20.

²⁸ Z. Kwiatkowski, *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Katowice 2001, s. 62-63.

²⁹ A. Orzechowska, K. Eichstaedt, P. Gałęcki, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu świadka w świetle polskiego prawa karnego*, s. 3, http://www.psychiatriapolska.pl/uploads/onlinefirst/Orzechowska_PsychiatrPolOnlineFirstNr178.pdf [dostęp: 3.03.2021].

Pewien komfort, ale przede wszystkim poczucie bezpieczeństwa wynikające ze sposobu przeprowadzenia czynności, zapewnia przeprowadzenie okazania z zastosowaniem tzw. lustra weneckiego, o czym mowa w art. 173 § 2 kpk. Pokrzywdzony, któremu okazuje się osoby w celu rozpoznania, pozostaje wówczas niewidoczny dla osoby przesłuchiwanej.

Ważne dla pokrzywdzonego prawo sformułowane zostało w art. 300 § 2 i 3 kpk, który nakazuje poinformowanie go o posiadaniu statusu strony postępowania przygotowawczego oraz związanych z tym prawach, a także o prawach i obowiązkach pokrzywdzonego występującego w roli świadka. Obowiązek organu procesowego informowania pokrzywdzonego o jego sytuacji procesowej wpisuje się w zasadę informowania, o której stanowi art. 16 kpk. Analiza funkcjonowania tych zagadnień w praktyce, w tym treści druków pouczeń wykorzystywanych w procesie karnym, często weryfikuje normatywny kształt ich obowiązywania, gdyż odbiegają one od założeń prawodawcy³⁰.

Poza tym, że pokrzywdzony jako strona może ustanowić pełnomocnika, to zgodnie z art. 299a kpk ma on obecnie prawo wskazania osoby, która może być obecna podczas czynności z udziałem pokrzywdzonego.

W razie zagrożenia życia czy zdrowia pokrzywdzonego lub osób dla niego najbliższych może on wnosić o udzielenie środków i pomocy stosownie do Ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka³¹.

Podsumowanie

W przypadku pokrzywdzonego może mieć miejsce kumulacja ról procesowych, od zawiadamiającego, poprzez świadka, stronę postępowania czy wreszcie szczególnego uczestnika postępowania o określonych uprawnieniach w toku postępowania karnego, także wówczas, gdy nie korzysta on ze statusu strony³². Od aktywności pokrzywdzonego w procesie karnym, a także od uwzględniania przez organy procesowe prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego zależy stosowanie określonych rozwiązań instytucjonalnych, takich jak skazanie bez rozprawy z art. 335 kpk.

³⁰ M. Żbikowska, Recenzja.: J. Kosowski, *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym, w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011 r., „Jus Novum” 2011, nr 4, s. 166-171.

³¹ Dz.U. 2015, poz. 21, ze zm.

³² R. Olszewski, *Kumulacja procesowych ról uczestników polskiego postępowania karnego*, Łódź 2013, s. 273.

Wieloaspektowa rola, jaką pełni w procesie karnym pokrzywdzony, powoduje, że szereg czynności postępowania przygotowawczego jest przeprowadzona z jego udziałem, co skutkować może wiktylizacją wtórną pokrzywdzonego. Obowiązujące obecnie regulacje prawa karnego procesowego w zakresie składania zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, przesłuchania pokrzywdzonego, jego badania czy informowania, a także udziału osoby przybranej podczas czynności z udziałem pokrzywdzonego, przeciwstawić się mają wiktylizacji wtórnej pokrzywdzonego, w szczególności poprzez ochronę danych osobowych, ograniczenie wielokrotnego przesłuchania czy przesłuchanie przy zapewnieniu odpowiednich warunków, wykluczenie badania pokrzywdzonego poza wyjątkowymi sytuacjami albo za jego zgodą. Nadal konieczna jest dobra wola i właściwe przygotowanie osób dokonujących w imieniu organu procesowego czynności z udziałem pokrzywdzonego, aby założenia ustawodawcy zostały zrealizowane.

Bibliografia

1. Bińkowska E., *Zjawisko wiktylizacji wtórnej. Pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii”, 2007-2008, t. XXIX-XXX.
2. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
3. Czarnecki P., *Pokrzywdzony jako źródło dowodowe w postępowaniu karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2019, z. 105.
4. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2012 r. – Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastąpienie decyzji ramowej Rady 2001/220/WsiSW, Dz.U.U.E.L.2012.315.57 z dnia 2012.11.14.
5. *Skargowy model procesu karnego, Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiwicz, P. Wiliński (red.), Warszawa 2008.
6. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I*, red. J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, Z. Gostyński, Warszawa 2003.
7. Gromski W., tytuł hasła, [w:] *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznica, Warszawa 2007.
8. Gronowska B., *Pokrzywdzony przestępstwem i jego rola w przygotowawczym postępowaniu karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1985, z. 4.
9. Hofmański P., *Zmiany w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów sędziów i prokuratorów*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 1.
10. Karczmarzka D., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1.
11. Kiełtyka A., *Przemiany śledztwa w polskim procesie karnym*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej*, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, M. Drogoń, W. Organiściak, Kraków 2009.
12. Kuć M., *Wiktymologia*, Warszawa 2010.
13. Kulesza C., *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle ustawodawstwa i praktyki wybranych krajów zachodnich*, Białystok 1995.
14. Kwiatkowski Z., *Zakazy dowodowe w procesie karnym*, Katowice 2001.

15. Lach A., *Spór o model postępowania przygotowawczego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2012, zeszyt specjalny (4).
16. Łakomy A., *Przesłuchanie małoletniego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, „Ius Novum” 2016, nr 1.
17. Łupiński J., *Spoleczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1.
18. Malarewicz-Jakubów A., Kroczek-Sawicka Z., *Wybrane prawne aspekty przesłuchania małoletniego w charakterze świadka w postępowaniu karnym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, z. 39.
19. Olszewski R., *Kumulacja procesowych ról uczestników polskiego postępowania karnego*, Łódź 2013.
20. Orzechowska A., Eichstaedt K., Gałęcki P., *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu świadka w świetle polskiego prawa karnego*, http://www.psychiatriapolska.pl/uploads/onlinefirst/Orzechowska_PsychiatrPolOnlineFirstNr178.pdf.
21. Osiak K., *Prawa i obowiązki pokrzywdzonego, które przysługują mu podczas przesłuchania w trybie art. 185a Kodeksu postępowania karnego*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2016, nr 4.
22. *Prawniczy słownik wyrazów trudnych*, red. J. Boć, Wrocław 2005.
23. *Kodeks postępowania karnego*, Tom I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, Lex/el 2020.
24. *Postępowanie karne. Część ogólna*, red. Z. Świda, J. Ponikowski, R. Ponikowski, W. Posnow, J. Skorupka, Warszawa 2012.
25. Tylman J., *Zmiany w modelu postępowania przygotowawczego*, [w:] *Skargowy model procesu karnego, Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiewicz, P. Wiliński, Warszawa 2008.
26. Waltoś S., *Kilka słów o polskim modelu postępowania przygotowawczego*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009.
27. Żbikowska M., *Rec.: Kosowski J., Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym, w świetle art. 16 k.p.k., Warszawa 2011r.*, „Ius Novum” 2011, nr 4.

Secondary victimization in the preparatory proceedings

Abstract

The aggrieved party may be aggrieved by the actions of the criminal proceedings. Amendments to the provisions of the procedural criminal law protect the rights of the aggrieved party.

Keywords: preparatory proceedings, victimization, aggrieved